

Vernieuwende politie, wijkende rechtstaat?

Enkele weken geleden, na afloop van een overleg waarin ik weer eens een rechtzinnige opmerking over rechtstatelijk politieoptreden had gemaakt, sprak een politiechef mij corrigerend aan. Ik kon mij toch niet zo onverkort op de rechtstaat beroepen? Als historicus moest ik toch beseffen dat deze een product is van de natie-staat, een tijdgebonden verschijnsel. En als politiewetenschapper moest toch zien dat de globalisering van de samenleving nu het fundament onder die rechtstaat vandaan slaat. Feitelijk kwamen bij hem in de driehoek maatschappelijk gezien nog slechts marginale zaken aan de orde. Nu het voor criminelen mogelijk wordt om al hackend een liquidatie uit te voeren door op afstand te sjoemelen aan de software van een auto, moest hij zijn personeel toch aansluiting laten houden bij die plaatsen waar digitaal richting wordt gegeven aan de veiligheidszorg van de toekomst?

Zijn prikkelende opmerking liet mij niet los. Aan hem de taak te zorgen dat zijn personeel fatsoenlijk en effectief zorgt dat burgers veilig kunnen leven. Aan mensen zoals ik de taak om na te denken over zaken als de rechtstaat en de richting waarin onze samenleving zich beweegt.

Met zijn opmerking over de tijdgebondenheid van de omstandigheden waarin een rechtstaat kan gedijen, had de politiechef gelijk. Wie de geschiedenis van het politieoptreden bestudeert, beseft dat Nederland geen rechtstaat kreeg met de afkondiging van de Staatsregeling van 1798, de Code Pénal van 1811, de Grondwet van 1848, of het Wetboek van Strafrecht van 1886 maar dat het veeleer een domein in de samenleving betreft dat stapsgewijs meer burgers insloot. Zo gezien ontstond in Nederland pas een rechtstaat van enige omvang in het laatste kwart van de negentiende eeuw toen mensen ineens vrijer konden reizen, meer kranten konden lezen en in cafés en op straat over politiek gingen discussiëren. Toen ontstond ook georganiseerde politie, werden meer burgers met sancties bedreigd en werd meer mensen bescherming tegen onrecht geboden. Het zou overigens nog tot de Eerste Wereldoorlog duren voordat iedereen kiesrecht kreeg en de politie burgers uit de hogere stand op wetsovertredingen durfden aan te spreken. En ook daarna leverde de verkeerswetgeving nog fraaie staaltjes klassenstrijd op: geüniformeerde arbeiderszonen die dokters en notarissen wegens snelheidsovertredingen op de bon probeerden te slingeren.

Anderzijds kennen we in ons verleden ook fases waarin dat rechtstatelijke domein kromp en mensen weer uitsloot. De isolering van de joden tijdens de Duitse bezetting is natuurlijk het meest

schrijvende voorbeeld maar je kunt ook denken aan hoe vanaf het einde van de jaren zestig in de grote steden het bezit van een fiets rechtsbescherming verloor.

Maar heeft de politiechef ook gelijk dat de rechtstaat een wijkend fenomeen is? Terwijl in zijn reactie nog een lichte vertwijfeling viel te bespeuren, lijkt collega Marc Schuilenburg in zijn laatste column de trend te omarmen. Voor Schuilenburg is de toekomst aan de verkeersdrempels, patroon herkende straattegels en de auto's met snelheidsbegrenzer en kan de politie met haar repressieve, normstellende optreden wel inpakken.

Ik deel evenwel de verontrusting en werd daarin bevestigd tijdens het lezen van een commerciële bijlage bij deze krant. Deze bevatte een advertentie voor een smartwatch waarmee ik mijn kinderen kan voorzien zodat ik op mijn mobiele telefoon automatisch wordt gewaarschuwd als zij bij het buitenspelen de grens van de eigen buurt overschrijden. Het speeltje beantwoordt aan veel ouderlijke zorgen. Je hoeft bovendien niet meer te luisteren naar de smoesjes en uitvluchten waarmee je zelf als kind je moeder bestookte als je bij het zwerven door de stad weer eens de tijd was vergeten, druk doende allerlei kattenkwaad uit te halen. Je levert het vertrouwen in je eigen kinderen in voor een veilig gevoel dat je zeker weet wat zij doen. Maar je ontnemt hun ook iets. Hoe kunnen zij vertrouwen in hun ouders opbouwen als zij niet meer ongezien grenzen kunnen overschrijden, een besef van verantwoordelijkheid voor eigen daden ontwikkelen als zij niet meer ongemerkt ongehoorzaam kunnen zijn, en als zij bij het gecorrigeerd worden kunnen ontdekken welke persoonlijke drijfveren de corrigerende persoon tot zijn daad bracht.

Het is lastig aan te geven waarom vrijheid, rechtstaat en politie ongeveer tegelijk ontstonden. Zeker politie is een ambigu sociaal fenomeen: het kan zowel vrijheid en recht bedreigen als beschermen. Op een of andere manier lijkt vertrouwen de verbindende schakel.

Dat vergt enkele onprettige keuzes. Wij hebben in de buurten met veel overlast en criminaliteit kostbare wijkagenten nodig die vertrouwensbanden kunnen opbouwen. In plaats van eindeloos telefoons te tappen hebben we meer café rechercheurs in burgers en nog kostbaardere politie-infiltranten nodig. Voordat de politie verdwenen is en met haar de rechtstaat.

Dat wij gelijk zijn voor de wet maakt het mogelijk allemaal verschillend te zijn; de slimme vormen van nudging, de verdeckte concepten en algoritmen maken ons gelijk.

in plaats van voor de wet

Hoe goed ken je je eigen partner als de NSA haar telefoonverkeer heeft afgetapt, in Wolfsburg weet waar zij met welke snel heeft gereden en men in Zaandam weet welke boodschappen zijn voor die avond heeft gekocht?

Buiten die zone valt heel goed te leven, zolang je zelf goed op je spullen past of laat passen, je goed verzekert of bereid bent om eventueel verlies te incasseren.

In de nieuwe digitale samenleving wordt de bewegingsvrijheid van burgers nauwelijks geregeld door regels waaraan je geacht wordt je te houden maar door de equivalent van verkeersdrempels en flitspalen, patroon herkende straattegels en camera's die winkeldieven herkennen voor zijn de winkel binnenstappen

In plaats van kennis van de wet wordt gevraagd kennis van de gebruikersvoorwaarden.

Ik weet het niet maar de eenheidschef wacht wel op antwoord.